УДК 808. 3 – 3

СЕМАНТИЧНА СИСТЕМА НАЙМЕНУВАНЬ СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДОДІЙ У ФОРМІ МНОЖИНИ

Грозовська Н.А., к. філол. н., доцент

Запорізький державний університет

Для сучасного розвитку українського мовознавства актуальним є всебічне вивчення лексичних груп, які тісно пов'язані з життям і побутом народу, з різноманітними реаліями та фрагментами матеріальної й духовної культури. Такі етнолінгвістичні дослідження, висвітлюючи мовні факти на широкому історичному й етнографічному тлі, покликані збагатити науку про людину і суспільство новими матеріалами, розкрити невідомі сторінки історії народу, становлення та розвитку його духовності.

Весільний обряд за своїм спрямуванням, поняттєвим, генетичним і вербальним вираженням – досить складна система, в якій тісно переплетені та взаємозумовлені предмет, дія та функції. У весільному обряді середньонаддніпрянського регіону простежується чіткий зв'язок з міфологією давніх слов'ян, магічним побутом язичників, з численних компонентах весільних обрядів давніх цивілізацій.

Вивчення термінології весільного обряду невіддільне від розгляду його з етнографічного боку, оскільки обрядова термінологія повинна вивчатися з позиці комплексного етнолінгвістичного підходу, бо належить вона і до мови і до культури взагалі. Відображення етнографічної сторони весілля у його термінології, а також вивчення впливу системи весільних номінацій на структурування церемонії є одним із важливих завдань дослідження весільного обряду як комплексної структури, що поєднує в собі мовну й позамовну реальності. Поєднання вербального (словесного), реального (предметного) та акціонального (дієвого) планів весільного комплексу, як відзначає М.І.Толстой, виявляється в синонімічності знаків обряду: у вигляді ритуального слова, предмета чи акту [1, 189].

Етнографічна сторона середньонаддніпрянського весільного обряду, поряд з лінгвістичним його виявом, також є системою певних знаків-актів, які містять відповідні ряди обрядових агентів та атрибутів. Оскільки кожна обрядова дія весілля є складовою частиною етнографічного тексту, тобто виступає знаком певного елемента обрядової системи, подібний знак має відповідну форму та семантику: зовнішній вияв та його значення, мотивацію, призначення.

Обрядові дійства середньонаддніпрянського регіону об'єднуються в окремі групи, які виступають складовими частинами весільного обряду, що включають у себе цілий ряд послідовних обрядодій.

Весільний обряд середньонаддніпрянського регіону можна умовно поділити на три основні частини: передвесільний, власне весільний, післявесільний періоди, під час яких здійснюється обрядовий перехід від старих родинних і соціальних відносин до нових.

Весілля на кожному етапі містить у собі відповідні обрядодії, кількість яких залежить від того, наскільки важливим і функціонально значущим вважається те чи інше обрядове дійство.

Іменникові найменування весільних обрядодій середньонаддніпрянського регіону за формою можна поділити на дві основні групи: назви весільних обрядових дій у формі множини та іменники – назви весільних обрядодій у формі однини. Обидві групи мають однакову ієрархічно-послідовну семантичну модель, марковану специфікою окремих обрядодій.

У межах семантичного поля дій та процесів виділяється окрема група слів на позначення обрядів та процесів. Ціла низка подібних номінацій утворює характерний вид іменників у формі множини. Загальновідомі літературні весільні номінації моделюють лише спрощену схему обряду. Проте в середньонаддніпрянському регіоні збереглася досить широка народна термінологія, мотиваційна ознака якої тісно пов'язана з діями, що виконуються під час певних ритуалів.

Перше з чого розпочинається церемонія весільного дійства – прихід представників родини парубка до батьків відданиці, щоб дізнатися про їх згоду чи відмову від шлюбу. Цей давній ритуал на території середньонаддніпрянського регіону мав назви: *допити*, *розвідки*. Номінації мотивовані дією за значенням допитатися, допитуватися – настійливо розпитувати, вивідувати щось, дізнаватися про що-небудь [2, 176;

3, 371]. *На розвідки* – дізнаватися шляхом розпитування або спостереження про кого-, що-небудь [2, 89; 3, 633].

У весільній обрядовості комплекс ритуальних дій пов'язаний з матеріальними інтересами обох сторін. Перед тим, як дати остаточну згоду на весілля, батьки нареченої приходили до парубка ознайомитися з його матеріальним становищем. Ритуальна церемонія оглядин батьками молодої маєтку та господарства майбутнього зятя передається номінаціями: *розглядини*, *оглядини*, *виглядини*, *печоглядини*. Обряд і терміни, які його називають, поширені на всій території Середньої Наддніпрянщини, зафіксовані в словниках як обрядові одиниці: *розглядини* – старовинний український обряд знайомства молодого і його рідні з молодою [2, VI, 38; 3, VIII, 649]; *оглядини* – обряд знайомства батьків молодого (молодої) з житлом, господарством своїх майбутніх сватів [2, III, 36; 3, V, 616]; *виглядини* – обрядова дія із значенням виглядати когось, очікувати на когось [2, I, 256]; *печоглядини* – звичай подібний оглядинам: до жениха приходять родичі нареченої [2, III, 150]. *Печоглядини* – назва пов'язана з функціональним призначенням печі у весільному обряді, як символ сімейного вогнища. Термінологія цієї весільної церемонії мотивована обрядовою реальністю.

Важливою обрядодією передвесільного циклу є сватання – перша привселюдна зустріч обох сторін, на якій вирішувалися питання практичного характеру: призначався день весілля, кількість запрошених, домовлялися про придане, величину віна, матеріальні витрати та ін. Ця зустріч проходила здебільшого у молодої і мала лексичне оформлення: *змовини*, *домовини*, *заручини*, *рушники*, *хустки*. Зазначені номінації мають прозору мотивацію і фіксуються у словниках як весільні терміни: *змовини* – весільний обряд за дією змовлятися, змовитися [2, II, 167; 3, III, 629]; *домовини* – обряд домовляння перед весіллям про гостей, подарунки і т.ін. [2, I, 418; 3, II, 365]; *заручини* – обряд, за яким дівчина і хлопець, що мають намір одружитися, оголошуються нареченим і нареченою [2, II, 91; 3, III, 298]. Термін *заручини* мотивується обрядовою дією, коли відбувається зв'язування рук молодих на хлібові, що за народним звичаєм набувало юридичної сили. На заручинах відбувалася церемонія обміну перснями, обручками, подарунками. З огляду на те, що подарунками переважно були рушники та хустки, які молода сама ткала та вишивала, то і звідси й назва обряду за основними реаліями – *рушники*, *хустки*.

Після заручин молода скликала подруг і дівчат на *останки*, частувала й пригощала їх. Обряд носить прозору мотивацію: заручена дівчина останній раз розважається з подругами.

За тиждень до весілля молода запрошувала подруг на *торочини*. *Торочини* – весільний обряд, який складається з того, що дівчата пришивають торочки до рушників [2, IV, 277]. Лексема *торочини* мотивується дією торочити – висмикувати, витягувати нитки з країв тканини, роблячи торочки; оторочувати [3, X, 208].

Кульмінаційною дією передвесільного циклу слід назвати дівочий вечір у нареченої напередодні весілля. Невід'ємною обрядовою дією молодіжного вечора виступає процес плетення вінків та розплітання коси молодій. Обрядова номінація *вінкоплетини* мотивується обрядовою дією плетіння вінків на голову нареченій і жениху [2, I, 239; 3, I, 676] і звідси й назва обряду. У середньонаддніпрянському регіоні, де дійство розплітання коси молодої набуло широкого розмаху, лексемою *розплітки* іменують не лише окрему складову частину молодіжного вечора, а й увесь обряд.

Відіменниковою структурою є номінації власне весільного періоду *дари*, *дарини*, *подарки*, *віддарки*, які вказують як на обрядові атрибути, так і на позначення даного обряду. Зазначені терміни мають широкий семантичний спектр: дія на значення подарувати; подарована річ; дарунок [3, VI, 734].

Досить локальним ритуальним звичаєм власне весільного періоду є розгорнуте дійство проводжання додому старшої дружки з музиками. Ця ритуальна дія на території середньонаддніпрянського регіону має назви *дружбини*, *дружчини*. Лексеми мотивовані обрядовими особами – дружками – дівчатами, які брали участь у весільному обряді [3, II, 424].

Завершальний етап обрядового циклу – післявесільний – відрізняється урочистим настроєм, значною насиченістю ритуальних дій, різноманітністю виконання обрядів, рядженням учасників, випробуванням молодого подружжя, вшануванням батьків та ін.

Найважливішими обрядовими діями післявесільного дня є *кури*, *курі*. Ігровий процес з піснями та музикою, коли в домівці молодого варили курей, або весільні гості самі приносили варену чи печену курку. Обрядовий процес мотивується основною реалією – курка. Власне курка, яйце в обрядовості східних слов'ян наближаються за значенням до зерна, символізуючи плодючість, багатство, відродження життя.

Своєрідна дань поваги до запрошених гостей, які повертаються після снідання в дім нареченої передається номінацією *потрусини*. *Потрусини* – зборище невеликої кількості гостей, найближчих родичів на другий день після гуляння [2, III, 382]. Ритуальна церемонія мотивується обрядовою дією: гостей кидають у рядно і колишуть доти, поки вони не сплатять данину.

Продовженням післявесільного періоду є святкування гостей у домівці молодого. Деякі терміни, що називають другий день весілля, можна умовно об'єднати за формальними ознаками в такі групи: 1) лексеми з кореневою морфемою -хміль-: *напохмелки*; 2) лексеми з кореневим -зов-: *перезови*, *зазовини*, *зазови*. Ці номінації об'єднані не тільки із структурної точки зору, а і з мотиваційної ознаки. Номінація *напохмелки* утворена на основі загальновживаної лексики з мотиваційною обрядодією: похмелитися, похмелятися – повторна випивка на другий день після пияцтва [2, III, 387; 3, VII, 451]. Номінації з прозорою мотивацією за дією звати, зазивати на урочистість, гуляння відтворюють обрядовий процес, що закладений у семантиці термінів *перезови*, *зазовини*, *зазови* – частина українського весільного обряду, звичай, за яким родичі молодої після першої шлюбної ночі йшли або їхали з відповідними обрядовими піснями на частування до хати молодого [2, III, 118; 3, VI, 183].

Післявесільний період насичений різноманітними ігровими моментами. Церемонія рядження гостей та гуляння їх по селу на території середньонаддніпрянського регіону має назву *цигани*. Номінація вказує на агентів церемонії і є однією з небагатьох відіменникових формацій на позначення даного обряду. *Цигани* – весільний обряд, який складається із збирання циганами різної данини, яку потім пропивають; люди, які беруть участь в обряді [2, IV, 429; 3, XI, 210].

Однією із важливих обрядових дій післявесільного періоду є символічний похід молодого подружжя до криниці, річки, ставка у супроводі гостей з піснями та музикою. Процедура вмивання молодих, їх шанування дістала назву *митвини*. Термін мотивований обрядовою дією, зумовлений магічною символікою води як джерелом життєвої та очищувальної сили [4, 125].

Завершальним етапом весільної церемонії середньонаддніпрянського регіону є традиційне відвідування молодими батьків молодої. В окремих селах середньонаддніпрянського регіону така гостина мала назви *закалачини*, *відвідини*, *одвідини*, *од'їдини*, *добридні*. Термін *закалачини* мотивується прямим обрядовим призначенням калача, символічна функція якого виступає на перший план: до батьків молоді йшли обов'язково з хлібом – калачем. Терміни, що об'єднані морфемою -від- *відвідини*, *одвідини*, мотивовані обрядовою дією відвідувати – ходити, їхати до когось, бувати в когось або де-небудь [2, I, 207; 3, I, 564] і у весільному обряді середньонаддніпрянського ареалу виступають полісемантичними: називають як відвідування молодого подружжя родини молодої, так і зворотній візит батьків нареченої до батьків нареченого. Аналогічне обрядове вираження несуть у собі вузьколокальні номінації *од'їдини*, *добридні*. Термін *од'їдини* розкриває загальновідому семантику – з'їдати ту кількість чого-небудь, яку раніше не можна було їсти з певних причин; наїдатися досхочу [2, I, 214; 3, V, 631]. Лексема *добридні* належить до суто локальним номінацій і має символічний смисловий підтекст – дань поваги до батьків за ті часи, які дівчина провела в родині батьків, а також уособлення щасливого майбутнього сімейного життя.

Отже, основними лексемами на позначення обрядодій середньонаддніпрянського весілля є назви у формі множини, однак окремі частини церемонії позначаються назвами у формі однини. Серед весільних термінів значну кількість становлять специфічні власне локальні формації, що не мають відповідників в інших слов'янських мовах.

Семантична система найменувань обрядодій середньонаддніпрянського весілля маркована ієрархічно-послідовною структурою церемонії; спостерігається чітка спеціалізація обрядових лексичних одиниць. Лексико-семантична парадигма кожної весільної обрядодії складається з окремих семантичних рядів обрядових лексем, мотиваційні ознаки яких тісно пов'язані з діями, які виконуються під час даних ритуалів.

ЛІТЕРАТУРА

Толстой Н.И. О предмете этнолингвистики и ее роли в изучении языка и этноса // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. Язык и этнос. – Л.:Наука, 1983.-С. 181-190.

Грінченко Б.Д. Словарь української мови: У 4 т. – К., 1907-1909.

Словник української мови: В 11 т. – К., 1970-1980.

Здоровега Н.І. Нариси весільної обрядовості на Україні. – К.:Наукова думка, 1974.-158 с.